

In het kort

Denken over de toekomst vereist verbeelding en het vermogen om los te komen van onbuigzame ideeën in het heden die onze voorstelling van de toekomst begrenzen. Dit ontwikkelen van eigen ideeën tegen de heersende stroom in, is bij uitstek besteed aan de jeugd. Hun gebrek aan ervaring met de werkelijkheid maakt dat ze minder beperkt worden door die werkelijkheid in hun voorstellingsvermogen van iets nieuws en onbekends zoals de toekomst. Onder volwassenen zijn het kunstenaars en wetenschappers die gewend zijn buiten de gebaande paden te denken, door op hun eigen manieren en frisse blik op de werkelijkheid te creëren die inzichten kan bieden voor de toekomst.

In dit project komen jeugd, kunst, en wetenschap samen om vorm te geven aan een jeugdige blik op de toekomst. Het project start met een lespakket voor basisscholen, waarbij kinderen worden uitgedaagd iets te creëren (schrijven, knutselen, tekenen, schilderen) dat laat zien hoe zij de (ideale) toekomstige samenleving voor zich zien. Deze opdracht past goed bij het thema burgerschap en laat kinderen nadenken over de maatschappij en wat ze daarin kunnen betekenen. Een selectie van het beeldende werk van de kinderen wordt tentoongesteld in musea en bibliotheken. Het werk wordt inhoudelijk geanalyseerd door wetenschappers uit de pedagogiek, taalwetenschappen en kunstwetenschappen, in samenwerking met kunstenaars en schrijvers. Deze analyse wordt bij de eindmanifestatie van de tentoonstellingen gepresenteerd en tot slot beschreven in een geïllustreerd publieksboek.

Jeugd en Creatief Denken

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat kinderen meer divergent kunnen denken dan volwassenen. Ze kunnen bijvoorbeeld veel meer verschillende mogelijke toepassingen van een willekeurig object bedenken, meer verhalen vertellen over een bepaald onderwerp, en komen vaker met ideeën die maar heel weinig anderen ook hadden bedacht. Er zijn aanwijzingen dat deze creativiteit al vanaf de middelbare schoolleeftijd langzaam afneemt. Dit hangt samen met cognitieve ontwikkelingen waarbij kinderen steeds beter worden in logisch en accuraat analytisch denken, vermogens die ze ook steeds meer gaan toepassen en die mogelijk ten koste gaan van creativiteit. Daarbij hechten tieners ook meer belang aan het produceren van correcte en realistische antwoorden dan jongere kinderen. Correct antwoorden wordt natuurlijk in de tienerjaren ook steeds belangrijker om succesvol te zijn op school. Ook speelt in de puberteit de wens om sociaal te worden geaccepteerd een steeds grotere rol, waardoor conformiteit (tijdelijk) aantrekkelijker wordt. De meest ongebreidelde en onbevangen creativiteit wordt dan ook gevonden onder kinderen in de basisschoolleeftijd. Verder blijkt dat divergent denken sterker is in groepen kinderen die tweetalig zijn en/of gemigreerd zijn. Het lijkt

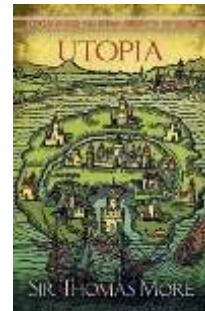

erop dat de ervaring met verschillende talen en culturen kinderen op het spoor brengt van meer verschillende en originele ideeën.

De afname van creativiteit na de basisschoolleeftijd is natuurlijk een beschrijving van een groepsgemiddelde. Er zijn aanwijzingen dat onder bepaalde volwassenen, de creativiteit juist weer toeneemt na de puberjaren. Het is niet verrassend dat dit patroon met name wordt teruggevonden bij kunstenaars, zoals schrijvers en schilders.

De Toekomst in de Literatuur: Utopieën en Dystopieën

Veel schrijvers hebben in hun werk aandacht besteed aan een betere toekomst, waarvoor het beroemde *Utopia* van Sir Thomas More uit de 16de eeuw een belangrijke inspiratiebron is geweest. Utopische romans zijn veel te vinden in de Angelsaksische literatuur, en in mindere mate in de Nederlandstalige literatuur (zoals Van den Broecks *Terug naar Walden* uit 2009 en Fresco's *De utopisten* uit 2007). Maar utopieën en systemen met sociale idealen verworden in veel literaire werken tot dystopieën als de ideologie te rigide wordt toegepast (zoals in Orwell's *Animal Farm* en Huxley's *Brave New World*), iets wat volgens de filosoof Hans Achterhuis (*De erfenis van de utopie*, 1988) zelfs onvermijdelijk is als men een utopie in werkelijkheid probeert uit te voeren. Schrijver Gustaaf Peek bestrijdt die gedachte in zijn pamflet 'Verzet! Pleidooi voor het communisme' (2017). Peek schrijft dat oude mythes en onbuigzame belangen in het heden en mislukking in het verleden onze ideeën over de toekomst begrenzen: "Het vergt durf om op een morgen te vertrouwen die zich niet vanuit het verleden laat voorspellen" (p.65). Zijn pamflet is een pleidooi voor divergent en creatief denken over een rechtvaardigere toekomst.

In de kinderliteratuur zijn ook duidelijk utopische (en dystopische) elementen te onderscheiden. Juist het schrijven voor een nieuwe generatie inspireert tot toekomstdenken. Voorleesboeken voor jonge kinderen hebben vaak utopische kenmerken en benadrukken het belang van vreedzaam samenleven, samenwerken, eerlijk delen en acceptatie van diversiteit. Deze thema's zijn bijvoorbeeld terug te vinden in populaire boeken(series) als *Kikker* (Max Velthuis), *De mooiste vis van de zee* (Marcus Pfister), en *Elmer* (David McKee). Oudere kinderen die zelf lezen, komen in de serie *Fantasia* (Geronimo Stilton) verschillende utopische werelden tegen (luilekkerland, goudland), maar ook dystopische werelden (het rijk der nachtmerries) waar de hoofdpersonen alle problemen oplossen. In veel jeugdboeken is het juist de jongere generatie die ijvert voor een betere samenleving, zoals in de trilogie *Kinderen van Moeder Aarde* van Thea Beckman. Hierin speelt de jeugd een belangrijke rol in het bewerkstelligen van verandering en het verbinden van de bevolkingen van een utopische en een dystopische samenleving. Ook in *Koning van Katoren* (Jan Terlouw) is het een jongere die oplossingen bedenkt voor uiteenlopende dystopische situaties. In het steeds populairdere genre *young adult* staan opvallend vaak dystopische toekomst centraal waarin een jongere of een groep jongeren de revolutie leiden met utopische idealen, zoals

bijvoorbeeld in de serie *The Hunger Games* (De Hongerspelen, Suzanne Collins) en de serie *Divergent* (door Veronica Roth).

De Toekomst in de Beeldende Kunst

Beeldende kunstenaars creëren net als schrijvers iets uit niets en gebruiken hun verbeeldingskracht om een nieuwe blik op de werkelijkheid en de toekomst te werpen. In het begin van de 20ste eeuw brak het expressionisme met het verleden door de subjectieve beleving centraal te stellen en 'wetten' voor beeldende kunst terzijde te schuiven. Uitgangspunt was individuele vrijheid, in beginsel in de kunst, maar ook in de samenleving. En de relatie tussen kunst en samenleving kwam meer centraal te staan.

Een stroming die bij uitstek relevant is voor het (jeugdig) denken over een vrije en vreedzame samenleving, is de CoBrA-beweging. In de naoorlogse beeldende kunst en binnen CoBrA in het bijzonder was het kind met haar vermeende onschuld en ongetemde creativiteit een van de meest fundamentele bronnen van inspiratie voor een radicale vernieuwing van kunst en samenleving. De stroming richtte zich op een nieuwe maatschappij, waarin de kunst niet alleen vóór iedereen zou zijn, maar ook dóór iedereen zou worden gemaakt. In een ideale wereld zou iedereen de natuurlijke drang tot expressie kunnen uiten en zouden kunst en samenleving één kunnen worden. In de drie jaar dat CoBrA bestond – van 1948 tot en met 1951– creëerden zij een enorme hoeveelheid kunstwerken in een uitgesproken kleurrijke en fantasievolle stijl.

Ook in de tweede helft van de 20ste eeuw en het begin van de 21ste eeuw zijn maatschappelijk engagement en utopisch denken in de beeldende kunst terug te vinden, bijvoorbeeld bij kunstenaars die maatschappelijke thema's zoals migratie, duurzaamheid, en de financiële crisis als uitgangspunt nemen voor hun werk (zoals bijvoorbeeld mooi zichtbaar was in de tentoonstelling *transACTION* in Sonsbeek in 2016).

Literatuur en beeldende kunst zijn dus bij uitstek geschikt om uiting te geven aan creatieve utopische ideeën die de wereld op geheel andere wijze bezien dan in de realiteit van het heden. Dit project is er dan ook op gericht om kinderen uit te dagen om in schrift of beeld hun creativiteit de vrije loop te laten in een gedachtenexperiment over de ideale toekomst. Dit doen we door middel van een lespakket voor basisscholen met een creatieve opdracht.

Kinderen, Kunst en Toekomstvisies

In de basisschoolperiode zijn kinderen veelvuldig bezig met kunstzinnige uitingen zoals tekenen, schilderen en knutselen, niet alleen thuis, maar ook op school. Kinderen doen dit doorgaans graag en erkennen de waarde van esthetiek en 'de wereld een beetje mooier maken'. Zoals een kind dat deelnam aan een kunstproject opmerkte: "Without art the world would be a blank piece of nothing". Kinderen zijn daarbij doorgaans niet expliciet bezig met het verbeelden van toekomstige (ideale)

samenlevingen, maar wanneer ze daartoe opdracht krijgen blijkt de beeldende kunst een uitstekende modus. Verschillende maatschappelijke en educatieve projecten maakten gebruik van deze aanpak. Het boek *Xanadu: The Imaginary Place* uit 1999 bevat bijvoorbeeld een collectie van verhalen en tekeningen van Amerikaanse kinderen waarmee ze hun visies op een perfecte wereld geven.

Kindertekeningen worden in onderzoek gebruikt om kinderen te laten reflecteren op thema's die te maken hebben met de ideale leefomgeving en wereld. Zo werden kinderen in verschillende projecten aangemoedigd tekeningen te maken over de concepten verleden en toekomst (Rudolph & Wright, 2015), over hun eigen toekomst (Turner & Albrow, 2017), over het gebruik van natuur in de leefomgeving (Adams & Savahl, 2017), en over de inrichting van een ideale buurt om in te wonen (Talen & Coffindaffer, 1999). In dat laatste onderzoek vond men dat kinderen een voorkeur hebben voor variatie en diversiteit in het gebruik van de ruimte (versus homogeniteit) en voor gebruik dat sociale interactie en toegankelijkheid bevordert (versus privacy). Meisjes hadden meer gevarieerde plannen voor de buurt dan jongens.

Voor wat oudere kinderen is schrijven ook een veelgebruikte modus om ideeën en visies te uiten. In Nederland is onderzoek gedaan naar de schrijfsels van 7- tot 12-jarige basisschoolkinderen naar aanleiding van de woorden 'Als ik de baas van Nederland was...', een onderwerp dat duidelijk raakvlakken heeft met het idee van een ideale wereld. Denessen en collega's (2010) vonden dat de meeste kinderen liefdadigheid beschreven, en dat thema's als mensenrechten en tolerantie veel voorkwamen, vooral bij oudere kinderen. Meisjes schreven vaker over liefdadigheid en gezondheid dan jongens, kinderen met een lagere sociaal-economische achtergrond schreven minder over het milieu dan kinderen uit de middenklasse of hogere klassen, en kinderen uit etnische minderheidsgroepen schreven meer over het verkrijgen van materiële goederen dan andere kinderen.

Uit bovenstaande blijkt dat kunstzinnige uitingen bij uitstek geschikt zijn om kinderen aan te zetten tot nadenken over de samenleving, burgerschap, en de toekomst en deze gedachten te vertalen in tekst of beeld. Deze gedachte ligt ten grondslag aan het project dat in de eerste fase zal plaatsvinden op basisscholen.

Project basisscholen

Op dit moment worden basisscholen geworven voor deelname aan het project. Dit gebeurt via onderwijskoepels in Den Haag en Amstelveen, en via het landelijk netwerk van afgestudeerden van de Academische PABO van de Universiteit Leiden - de Beroepsvereniging Academici Basisonderwijs. Het doel is deelname van een groot aantal scholen in verschillende regio's met diverse sociaal-demografische kenmerken. Deelnemende scholen ontvangen een gratis lespakket dat als basis dient voor de creatieve opdracht aan de kinderen.

Het lespakket wordt ontworpen door basisschoolleerkrachten die een academische PABO hebben afgerond (uit netwerk Pedagogiek Leiden), en wetenschappers met expertise in pedagogiek, literatuur en beeldende kunst (Universiteit Leiden). Het ligt voor de hand om twee versies van het lespakket te maken om verschillende leeftijdsgroepen aan te spreken. Met name verwijzingen naar populaire kinderboeken zijn sterk leeftijdsafhankelijk en het niveau van de stof moet passen bij het ontwikkelingsniveau van de kinderen. Zie hieronder een overzicht van de algemene opbouw van de lespakketten voor twee leeftijdsgroepen.

Overzicht thema's lespakket

Groep 1 – 4	Groep 5 - 8
Wat is belangrijk voor mensen in de wereld? Wat hebben mensen nodig? Wanneer zijn mensen gelukkig?	Wat is een utopie? Wat is een dystopie? Kinderen mogen voorbeelden uit films bedenken.
Voorbeelden uit kinderboeken over samenwerken, eerlijk delen, voor elkaar zorgen.	Voorbeelden van elementen utopieën en dystopieën uit jeugdliteratuur.
Voorbeelden uit beeldende kunst (harmonie versus strijd)	Voorbeelden van utopische elementen in beeldende kunst (vrijheid, engagement)
Bespreking fantasie, verbeelding, bedenken van dingen die nog niet bestaan of (nog) niet kunnen. Kinderen zijn daar beter in dan volwassenen! Gesprek over waarom dat zo is.	
Wat is de toekomst? Dat is later, als je groot bent. Als jullie groot zijn, zijn jullie de baas. Hoe moet de wereld er dan uit zien? Wat is het belangrijkste?	Jeugd heeft de toekomst: kinderen van nu gaan bepalen hoe de maatschappij van de toekomst eruit ziet. Hoe ziet ideale toekomst er uit?
Opdracht: teken, schilder, knutsel iets dat laat zien hoe mensen later alle problemen in de wereld oplossen zodat iedereen gelukkig is.	Opdracht: schrijf, teken, schilder, knutsel iets dat laat zien hoe jij de ideale samenleving van de toekomst voor je ziet.

Het lespakket zal bestaan uit een powerpoint-presentatie waarin de genoemde elementen aan bod komen geïllustreerd met beeldmateriaal, vergezeld van een korte handleiding met achtergrondinformatie voor de leerkracht. De les zal ca. 45 minuten tijd vragen. De bedoeling is dat de les op een maandag in een week in september start (vanwege de start van de tentoonstellingen begin oktober). Aan het einde van de les krijgen kinderen de opdracht om hun ideeën over de ideale toekomst op te schrijven of te verbeelden in een tekening, schilderij, of knutselwerk. De kinderen krijgen gedurende de rest van de week op gezette tijden de kans krijgen om de opdracht uit te voeren. Eventueel kunnen scholen ook later instromen. De tentoonstellingen (zie onder) zouden daarmee een ontwikkelend karakter hebben waarbij nieuw werk steeds wordt toegevoegd.

Ouders worden ruim van tevoren over de les geïnformeerd en gevraagd om het aan te geven als zij niet willen dat het werk van hun kinderen wordt meegenomen in de tentoonstellingen en/of de

wetenschappelijke analyse. Bij geen bezwaar wordt het werk van de kinderen – voorzien van voornaam, leeftijd, en geslacht – centraal verzameld om te worden geselecteerd voor de tentoonstellingen. Na afloop van de tentoonstellingen kunnen de kinderen hun werk weer terugkrijgen.

Tentoonstelling

Het project vindt op twee centrale locaties plaats: In Den Haag en in Amstelveen. In Amstelveen zal het beeldend werk (tekeningen, schilderijen, knutselwerk) van kinderen op basisscholen uit die regio worden tentoongesteld in het CoBrA museum in dezelfde stad in de periode oktober 2018 – januari 2019. In Den Haag hopen wij hiervoor het Museon te kunnen interesseren. Gesprekken met Museon zijn nu gaande. Voor schrijfwerk is een tentoonstelling een minder geschikt medium en wordt nagedacht over een evenement en video als instrumenten om het werk aan het publiek te tonen. Hiervoor wordt samenwerking gezocht met bibliotheken en vinden gesprekken plaats met Writers Unlimited.

Naast de centrale locaties Den Haag en Amstelveen staat de organisatie open voor uitbreiding naar andere gemeentes en regio's. Scholen(koepels) die interesse hebben om dit project lokaal vorm te geven in samenwerking met lokale tentoonstellingen zijn van harte welkom. Aansluiting bij het centrale initiatief voor de wetenschappelijke analyse van het werk wordt in dat geval zeer op prijs gesteld.

Analyse van het werk van de kinderen

Voor de analyse van de beeldende werken van de kinderen zal onder andere gebruik worden gemaakt van de methode die wordt beschreven door Kress en Van Leeuwen (2006). Met deze methode kunnen verschillende aspecten van tekeningen, schilderijen en andere beeldende uitingen worden geanalyseerd (als een soort visuele grammatica), met aandacht voor betekenissen met betrekking tot representatie, interactie en compositie. Deze analyse zal worden uitgevoerd door een team van een kunstwetenschapper, een beeldend kunstenaar, en een pedagoog/ontwikkelingspsycholoog. Voor de analyse van de geschreven werken van de kinderen zullen de teksten eerst worden gedigitaliseerd en zal onder andere gebruik worden gemaakt van software (keuze programma in overleg) waarmee woorden en zinsneden kunnen worden geïdentificeerd en thema's en patronen kunnen worden ontdekt. Deze analyse zal worden uitgevoerd door een team van een literatuurwetenschapper, een schrijver en een pedagoog/ontwikkelingspsycholoog. Waar mogelijk zullen leeftijd en geslacht van de kinderen meegenomen worden in de analyses om te onderzoeken of bepaalde thema's en patronen afhankelijk zijn van deze factoren. De resultaten van de analyses worden beschreven in een geïllustreerd boek voor een breed publiek waarin de visie van de Nederlandse jeugd op de toekomst wordt gepresenteerd.

Planning

Activiteit	Periode
Samenstelling lespakket	april-mei 2018
Werving scholen voor uitvoering	april-juni 2018
Uitvoering lespakket	september 2018*
Selectie materiaal en samenstelling tentoonstellingen	sept-okt 2018
Tentoonstellingen	okt-jan 2018
Analyse materiaal	okt-jan 2018
Slotmanifestatie	jan 2019
Samenstelling publieksboek	jan-apr 2019

* eventueel later, met groeiende tentoonstelling gedurende de expositieperiode

Partners

Dit project is primair een samenwerking tussen de Universiteit Leiden en het CoBrA museum. In Den Haag is de scholenkoepel Lucas Onderwijs betrokken om deelname van basisscholen in de regio Den Haag te faciliteren. Verder zijn in Den Haag gesprekken zijn gaande met het Museon (voor de tentoonstelling beeldend werk) en Writers Unlimited (voor een platform voor het geschreven werk). Ook in Amstelveen is contact met de regionale scholenkoepel en het lokale Cultuurloket voor de verdere uitwerking van dit project.

Voor aanmelding als partnerschool of culturele organisatie kunt u contact opnemen met prof.dr. Judi Mesman: mesmanj@fsw.leidenuniv.nl

Achtergrondliteratuur

Achterhuis, H. (1998). *De erfenis van de utopie*. Amsterdam: Ambo

Adams, S. & Savahl, S. (2017). Nature as children's space: A systematic review, *The Journal of Environmental Education*, 48:5, 291-321, DOI: 10.1080/00958964.2017.1366160

Denessen, E., Hornstra, L. & Van den Bergh, L. (2010). What is on our children's minds? An analysis of children's writings as reflections of group-specific socialisation practices, *Educational Studies*, 36:1, 73-84, DOI: 10.1080/03055690903148647

Hints, C., & Ostry, E. (2003). *Utopian and dystopian writing for children and young adults*. New York: Routledge.

Kress, G. and Van Leeuwen, T. (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, 2nd edn. New York: Routledge.

Rudolph, S. & Wright, S. (2015). Drawing out the value of the visual: children and young people theorizing time through art and narrative, *Journal of Curriculum Studies*, 47:4, 486-507, DOI: 10.1080/00220272.2015.1006685

Talen, E., & Coffindaffer, M. (1999). The Utopianism of Children: An Empirical Study of Children's Neighborhood Design Preferences. *Journal of Planning Education and Research* 18:321-331.

Turner, J. & Albro, J. (2017). When I grow up: assessing American children's perspectives on college and career readiness through drawings. *Literacy*. 51. 10.1111/lit.12113.